

В.Е. СОЛОХА

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.102

ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОГО ПОШУКУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ОКРЕМИХ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ¹

Обґрунтована важливість своєчасного використання можливостей особистого пошуку щодо оперативного розкриття злочинів.

Діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, що направлена на попередження вчинення злочинів, встановлення злочинців по нерозкритим злочинам, розшук злочинців, які скоїли втечу з під варти або переховуються від органів слідства чи суду, а також безвісно відсутніх осіб, носить специфічний розвідувально-пошуковий характер, оскільки злочинці, після вчинення злочину, вдаючись до різних хитрощів, приховують сліди скоєного, з метою ввести в оману органи, що протистоять їм.

Одним із найефективніших шляхів встановлення свідків і очевидців скоєння злочину є *особистий пошук*, який визначається як метод оперативно-розшукової діяльності [ОРД], що полягає в здійсненні негласних розшукових дій безпосередньо працівниками оперативних підрозділів органів внутрішніх справ з метою вирішення окремих завдань боротьби зі злочинністю [1, с.4].

В теорії оперативно-розшукової діяльності питанням застосування особистого пошуку присвячено труди та спеціальні дослідження таких вчених, як О.Ф. Волинського, О.В. Губіна, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка, В.Г. Самойлова, В.В. Сергеева, В.Л. Регульського та інших [2, с.8; 3 с.12; 4 с.38; 5; 6]. В цих роботах накопичено вагомий теоретичний та емпіричний матеріал щодо застосування зазначеного методу оперативно-розшукової діяльності, але багато проблем використання цього комплексного методу ОРД залишилися поза їх увагою. Тому метою статті є розробка окремих аспектів особистого пошуку як окремого методу ОРД. Її наукова новизна полягає у заповненні білих плям в теорії ОРД у зв'язку з закритістю до останнього часу досліджуваної теми.

Таким часом, можливості особистого пошуку щодо виявлення оперативної інформації, перевірка якої призведе до встановлення злочинців, майже необмежені. Наряду з орієнтуванням конфідентів на виявлення свідків і очевидців злочину, працівник оперативного підрозділу самостійно здійснює оперативно-розшукові заходи, використовуючи притаманні лише оперативним підрозділам методи.

Поєднання розглядуваного нами методу з іншими оперативно-розшуковими заходами, тобто комплексне використання засобів і методів оперативно-розшукової діяльності в процесі особистого пошуку підвищує рівень досягнення позитивного результату у вирішенні завдань процесуального характеру, а саме: встановлення свідків та очевидців злочину. З цього приводу Б.Г. Морохін пише, що завдяки різноманітності тактичних прийомів, які складають особистий пошук, він є досить ефективним методом оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ і дозволяє успішно вирішувати низку важливих завдань, причому таких, які необхідно вирішувати негайно та негласно [7, с.7].

Особистий пошук є основою оперативної роботи, відзначає в своїй праці інший науковець в теорії ОРД О.С. Вандишев, а також, в сполученні з іншими методами оперативно-розшукової діяльності активно використовується у ході реалізації оперативних матеріалів і у встановленні свідків та очевидців злочину, що було вчинено [8, с.13]. Важко не погодитись і з В.В. Дюковим і О.Р. Губіним, які до числа переваг особистого пошуку відносять швидкість і своєчасність вирішення виникаючих оперативно-розшукових завдань, зберігаючи при цьому необхідну конспірацію; безпосереднє отримання інформації працівником оперативного підрозділу, що гарантує її об'єктивність; можливість своєчасного втручання з метою припинення злочинних дій та затримання правопорушників [9, с.25].

На думку О.Ф. Долженкова, основним визначальним компонентом структури ОРД є пізнавальна діяльність по збиранню та дослідженню різних фактів, на підставі яких оперативним працівником відтворюється: минула подія, усі взаємовідносини різних осіб, пов'язаних з цією подією, пізнається особистість суб'єкта, який вчинив злочин, особистість потерпілого тощо [10, с.41-42]. Пізнання входить складовою частиною в будь-яку діяльність людини. При здійсненні трудової діяльності людина пізнає об'єкт праці, її взаємозв'язки з іншими об'єктами тощо. У процесі діяльності цілі, об'єкти, способи пізнання можуть істотно змінюватися, а це означає, що змінюється структура пізнавальної діяльності, і для цього оперативник повинен володіти інформацією про:

- оперативну обстановку, на дільниці, в районі, місті;

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Філіпенко Н.С. (НУВС).

- демографічний і національний склад населення; поведження і спосіб життя підоблікових осіб;
- соціально-економічні особливості обслуговуваної території;
- систему доріг і ліній зв'язку;
- особливості руху транзитного і місцевого транспорту;
- місця масового відпочинку; місця і періодичність проведення релігійних обрядів;
- потенційно небезпечні місця, де можливі хуліганські прояви, пограбування, звалтування;
- місця зростання диких і культурних рослин, використовуваних для приготування наркотичних речовин;
- дислокацію органів влади і військових частин, кас підприємств, обмінних пунктів, їхню захисну техніку, графік роботи і систему охорони, дні видачі зарплати та ін.

Йому повинні бути відомі розташування і робота акціонерних товариств, організацій, установ, банків, поштових відділень, баз, складів, інших місць збереження товарно-матеріальних цінностей (незалежно від форм власності), а також об'єктів дозвільної системи, аптек та інших місць, де зберігаються, переробляються або застосовуються наркотичні засоби. Крім того, оперативник повинен добре знати сили і засоби, які задіяні в охороні громадського порядку, їхню дислокацію, порядок і засоби зв'язку з ними [11, с.7-25; 12; 13, с.13-24; 14, с.100-113; 15, с.13-14].

З огляду на вище викладене, оперативний працівник, як правило, безпосередньо отримуючи інформацію, чітко уявляє, що є важливим для повного з'ясування всіх деталей події, яка відбулася.

На відміну від нього, працівники слідчих органів чи конфіденти дізнаються про все з документів чи спеціальних завдань, тобто опосередковано і в межах, необхідних для виконання поставлених завдань. Контролюючи оперативну обстановку на території органу внутрішніх справ, оперативний працівник може враховувати ті особливості інформації, отриманої їм особисто, які іншим можуть здаватися незначними, неістотними або залишитися поза їх увагою у зв'язку з недостатньо повною обізнаністю про обставини злочину.

Безпосередньо сприймаючи явища і факти, що становлять інтерес для розкриття злочину, оперативний працівник відразу ж оцінює інформацію з урахуванням співвідношення її до конкретної події. Так, в процесі особистого пошуку, при проведенні оперативної установки або розвідувального опитування, оперативний працівник оцінює достовірність отриманих відомостей, з урахуванням результатів особистого вивчення джерел інформації [16, с.48]. При цьому не виключається можливість повторно, у разі потреби, перевірити отриману інформацію, якщо вона викликає будь-який сумнів.

Особистий пошук можна вважати універсальним методом, оскільки він може застосовуватися при розкритті злочинів по гарячих слідах; при здійсненні подальших оперативно-розшукових заходів, при проведенні ОРЗ по призупинених кримінальних справах тощо.

Проте, на наш погляд, найбільш широко особистий пошук повинен застосовуватися під час розкриття злочину по гарячих слідах та на першочерговому етапі проведення ОРЗ.

Аналіз нормативних актів дозволяє зробити висновок, що існує різниця між термінами "розкриття злочину по гарячих слідах" та "здійснення першочергових оператив-

но-розшукових заходів". Необхідно вказати, що ці розбіжності не термінологічного, а змістовного характеру, і здійснити його можна за наступними підставами:

- по-перше, у розкритті злочину по гарячих слідах приймають участь усі служби та підрозділи ОВС, а проведення першочергових оперативно-розшукових заходів виступає прерогативою лише оперативних підрозділів;
- по-друге, строки розкриття злочинів по гарячих слідах визначені у п.5.3, на сьогоднішній день скасованого Наказу МВС України № 701 – 24 години, а термін проведення першочергових оперативно-розшукових заходів, як зазначено у п.9.1.1 Наказу МВС України № 765, складає 10 діб [17; 18]. На жаль, у діючому нині Наказі МВС України № 458 ці строки не оговорені [19].

Не зважаючи на всі зазначені переваги, у практичній діяльності оперативних підрозділів карного розшуку мають місце випадки, коли по гарячих слідах не вдається розкрити, навіть очевидні злочини, вчинені в громадських місцях, в присутності значного числа свідків. При виїзді на місце пригоди, працівники карного розшуку здійснюють особистий пошук з метою встановлення осіб, яким будь-що відомо про обставини події. Як правило, відбувається це вибірково, з урахуванням розташування житлових будинків, вікон квартир, які виходять на місце пригоди. Проте, необхідно звернути увагу на такі обставини, як: наявність доріг, зупинок громадського транспорту, шляхів руху громадян до місця роботи і відпочинку, а злочинців - до місця злочину [20, с.13].

Практика використання методу особистого пошуку переконливо свідчить, що розширення району пошуку дозволяє збільшити кількість осіб, що облітуються, а отже отримати більше корисної інформації, необхідної для розкриття злочину. Об'єктивність цього комплексного методу ОРД багато в чому залежить від правильного вирішення організаційних питань, пов'язаних з його застосуванням. Приймаючи рішення на проведення особистого пошуку, необхідно:

- по-перше, визначити, наскільки доцільно його здійснення безпосередньо оперативним працівником;
- по-друге, з'ясувати, чи можуть бути вирішені оперативно-тактичні задачі негласними співробітниками чи іншими особами? Дійшовши до висновку про доцільність здійснення особистого пошуку, оперативний працівник повинен чітко уявити місце і час його проведення, межі своєї безпосередньої участі, способи своїх дій.

Сьогодні немає єдиної точки зору щодо форми документів, які складаються після завершення оперативно-розшукового заходу – чи то буде рапорт, чи то необхідно відтворити план проведення особистого пошуку. На нашу думку, для одноманітності, а також для більш дієвого контролю з боку керівників оперативних підрозділів за здійсненням оперативно-розшукових заходів, у разі прийняття рішення на проведення особистого пошуку, оперативний працівник повинен скласти план проведення заходів, а результати їх викласти рапортом або актом.

Таким чином, ми виконаємо вимоги п.3 ст.9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", де зазначено, що без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів... забороняється [21]. А як відомо, план проведення оперативно-розшукових заходів, який затверджує начальник органу, є складовим матеріалів ОРС. Найважливішими пунктами плану повинні бути наступні - визначення меж пошуку і

розробка переліку питань, по яких слід опитувати громадян. При визначенні меж пошуку необхідно брати за основу район, прилеглий до місця події, в якому, відповідно до першочергових даних розслідування і висунутих версіях, можуть проживати або працювати свідки та особи, які причетні до скоєння злочину. Слід враховувати:

1) Час проведення заходів (оскільки найбільш доцільно використовувати особистий пошук увечері, коли більшість громадян повертається з роботи додому і, навпаки, вдень, якщо в зоні, де скоєно злочин, багато підприємств, установ та організацій).

2) Адреси, за якими проживають або працюють конфіденти та можливість здійснення з ними позачергових зустрічей для отримання інформації і надання завдань на встановлення причетних до скоєння злочину осіб, а також свідків.

Об'єктами, щодо яких застосовується особистий пошук, є особи які викликають оперативний інтерес. До них, в першу чергу, відносяться такі, що:

- замислюють, готують, чи вчиняють злочинні дії;
- схильні до скоєння злочинів;
- розшукуються за раними скоєні злочини;
- володіють інформацією про протиправні діяння інших громадян [10, с.132; 22, с.34-39].

Саме тому, до переліку питань, складених для проведення опитування громадян, необхідно віднести: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце роботи, посаду, кожного члена сім'ї; де вони знаходилися в той час, коли було вчинено злочин, в який час повернулися додому; чи відомі опитуваним особи, які ведуть аморальний спосіб життя, їх адреси і установчі дані; чи не знайомий опитуваний з особою на пред'явленій фотокартці (або з тією, що описана по ознаках "словесного портрету"); чи не знає опитуваний потерпілого (якщо так, то коли і за яких обставин зустрічався з ним в останнє, що відомо про його спосіб життя, зв'язки; хто міг скоїти злочин); чи не володіє опитувана особа відомостями стосовно інших осіб, які, готують або скоїли злочини, а також про факти порушень правил зберігання і використання вогнепальної зброї, вибухових, отруйних та наркотичних речовин та ін. Перелік питань залежить від характеру скоєного злочину і наявних даних щодо його розкриття; він постійно поповнюється і з'ясовується.

Таким чином, можна зробити наступний висновок: недооцінка можливостей особистого пошуку при розкритті злочинів по гарячих слідах, ведення пошукової роботи по встановленню свідків і очевидців вузько, нецільоспрямовано призводять до того, що такі очевидні злочини розкриваються особистим розшуком, але вже по припинених кримінальних справах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козаченко І.П. Тактика применения методов и средств оперативно-розыскной деятельности в профилактике и раскрытии преступлений: -К.: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1988. -120 с.

2. Самойлов В.Г., Вольнский А.Ф. Сущность и значение личного сыска. // Информационное сообщение лаборатории проблем оперативно-розыскной работы. -М., 1972. -№2. -С.7-13..

3. Дюков В.В., Губин А.В. Личный сыск в вопросах и ответах: Учебное пособие /Под ред. С.С. Овчинского. -М.,

1980. -43 с.

4. Сергеев В.В. К проблеме специальных методов решения оперативно-розыскных задач // Проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности. -М., 1983. -С.36-47.

5. Оперативно-розысковая діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: Підручник /Під заг. ред. Л.В. Бородича; Авт. кол.: Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.П. Пилипчук, В.Л. Регульський. -Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999. -Т.1. -390 с.

6. Долженков О.Ф., Думко А.Ф., Козаченко І.П. Оперативно-розысковая діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції. -Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000.

7. Морохин Б.Г. Личный сыск. Лекция. -Караганда, 1988. -26 с.

8. Вандышев А.С., Шаров В.А. Личный сыск: Материалы к лекции. -М.: МВД СССР, 1984. -22 с.

9. Дюков В.В. Губин О.Р. Личный сыск в практике оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Правовые и организационно-тактические проблемы оперативно-розыскной деятельности: Сб. науч. тр. ВНИИ МВД СССР. -М., 1983. -С.24-27.

10. Використання психологічних знань в оперативно-розысковій діяльності: Монографія /О.Ф. Долженков, Г.Е. Запорожцева, А.П. Кіпул, Е.В. Рижков. -Одеса: ОІВС, 2001. -231 с.

11. Бажанов М.И. Понятие организованной преступной группы и преступной организации // Зб. наук. пр. Харк. центру вивчення організованої злочинності. -2000. -Вип.1. -С.7-25.

12. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. -К.: Юрінком, 1998. -416 с.

13. Бараненко Б.И. Теоретические предпосылки видовой анализа оперативной обстановки в деятельности органов внутренних дел по предупреждению и раскрытию преступлений // Криминологические проблемы борьбы с преступностью. -К.:КВШ МВД СССР, 1985. -С.13-24.

14. Никифорчук Д.Й., Ліпкан В.А., Бірюков В.А. Анализ stanu оперативної обстановки як спосіб виявлення діяльності терористських організацій // Наук. вісник НАВСУ. -2002. -№1. -Ч.2. -С.100-113.

15. Філіпенко Н.Є. Діяльність оперативних підрозділів пенітенціарних установ по профілактиці правопорушень серед жінок, які відбувають кримінальне покарання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 21.07.04 /НУВС. -Х., НУВС, 2001. -291 с.

16. Шаров В.А. Приемы восприятия и оценки сигналов о лицах, представляющих оперативный интерес, в ходе личного сыска. Структурно-психологический подход // Актуальные вопросы получения, оценки и использования информации в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Межвуз. сб. науч. тр. -К.: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1986. -С.45-55.

17. Наказ МВС України "Об организации работы органов внутренних дел по раскрытию преступлений" від 18.11.1993 р., № 701.

18. Наказ МВС України "Інструкція з організації розшуку осіб органами внутрішніх справ України" від 29.07.2002 р., № 765.

19. Наказ МВС України "Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості" від 30.04.2004 р., № 458.

20. Великошин И.И. Первичные сведения и некоторые вопросы их проверки оперативными аппаратами органов внутренних дел: Лекция. -М.: МВД СССР, 1989. -25 с.

21. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р., № 2135-ХІІ // ВВР України. -1992. -№ 22. -Ст.303.

22. Філіпенко Н.Є., Титаренко Л.Г. Індивідуальна про-

філактика правопорушень в установах виконання покарань (Порівняння, висновки та рекомендації) // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених: Зб. наук. пр. -Х.: Ун-т внутр. справ; Основа, 1997. -Вип.3-4. -С.34-39.

Надійшла до редколегії 22.02.2005

СОЛОХА В.Е. ПРИМЕНЕНИЕ ЛИЧНОГО ПОИСКА ДЛЯ РЕШЕНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ЗАДАНИЙ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

Обоснована важність своєчасного використання можливостей личного поиска для оперативного раскрытия преступлений.

SOLOHA V.E. APPLICATION OF PERSONAL SEARCH FOR THE DECISION SEPARATE TASKS OF CRIMINAL-REMEDIAL CHARACTER

Importance of duly use of opportunities of personal search for operative disclosing crimes is proved.

УДК 343.985:343.102

В.М. СТРАТОНОВ*, канд. юрид. наук, доц.,
В.Г. ЛУКАШЕВИЧ**, докт. юрид. наук, проф.

*Херсонський державний університет**

*Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління»***

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

Запропоновано класифікацію способів збирання доказів, де окремі слідчі дії об'єднані у відповідні блоки і розглядаються як певні системи тактичних прийомів – окремих криміналістичних методів.

У теорії доказів під способами збирання та перевірки доказів розуміється система прийомів і операцій, призначених для пошуку, виявлення, одержання, закріплення та дослідження фактичних даних певного виду, що реалізується у визначених процесуальним законом діях слідчого. Головний бік цієї процесуальної діяльності складають слідчі дії, які становлять систему процесуальних засобів доказування (ч.2 ст.65 КПК України) та використовуються для збирання фактичних даних під час розслідуванні злочинів [1].

Водночас ці дії розглядаються нами з трьох боків (позицій): з процесуального – як засіб доказування та його форма; з криміналістичного – як спеціальний (окремий) метод пізнання; з практичного – як особливий вид діяльності слідчого. Відповідно до цього проведемо їхню криміналістичну класифікацію, для якої методологічною основою є філософське підґрунтя обумовленості засобів пізнання характером відображень об'єкта пізнання, ознаки якого визначають форми і методи дослідження.

Відомо, що значну кількість доказової інформації стосовно події злочину і злочинця несуть матеріальні об'єкти (речі) на рівні елементарного відображення у вигляді матеріально-фіксованих слідів, а також люди – на рівні своєї свідомості (психічне відображення) у формі уявного (суб'єктивного) образу, предмета, події, явища, що сприймалися раніше. Сліди, джерелом яких є людина, доцільно називати "ідеальними слідами" чи "слідами пам'яті". Термін "ідеальний" у філософії трактується як такий, що стосується ідей, діяльності мислення, іншими словами – духовний, психічний (на противагу фізичному,

матеріальному). А ідеальне – це, в свою чергу, суб'єктивний образ об'єктивної реальності, що виникає в практичній діяльності людини [2].

Особливості цих слідів, їхня природа та типові властивості визначають систему тактичних (пізнавальних і засвідчувальних) прийомів, що повинна бути включена до змісту кожної слідчої дії як її окремий (спеціальний) криміналістичний метод.

Зрозуміло, що кожному виду слідів відповідає неповторна комбінація тактичних прийомів, яка забезпечує виявлення і фіксацію інформації, що міститься в них. Проте аналіз основних джерел інформації дозволяє з певною часткою умовності на його основі побудувати криміналістичну класифікацію способів збирання доказів, в якій слідчі дії будуть виступати як специфічні форми і методи пізнання події злочину, криміналістичну сутність яких складатимуть пізнавальні прийоми. При цьому варто враховувати і той факт, що окремі слідчі дії, спрямовані на дослідження відзначених видів слідів (матеріальних і ідеальних), нерівнозначні перед законом у плані правових умов їхнього провадження, досягнення цілей кримінального процесу, визначення прав, обов'язків і гарантій його учасників стосовно дотримання їхніх інтересів, що відповідають гарантіям законності застосування певних засобів і методів.

Певна річ, що вибір слідчих дій для одержання доказової інформації багато в чому залежить від характеру джерела інформації, тобто від виду відображення. Звідси неважко зробити висновок, що в разі, коли інформація стосовно події злочину відображена матеріальними